

УДК 811.161.2'38

Наталія ШАТІЛОВА,

*кандидат філологічних наук, асистент кафедри сучасної української мови Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича
(Україна, Чернівці) natali_shat@i.ua*

ХУДОЖНІ ОЗНАЧЕННЯ ЯК ВИРАЗНИКИ ЕТНІЧНИХ СТЕРЕОТИПІВ В ІДІОСТИЛІ СИДОРА ВОРОБКЕВИЧА

У статті простежено вплив мовностилістичної організації текстів народнопоетичного жанру на ідіостиль С. Воробкевича, зокрема розглянуто художні означення як репрезентанти етнічних стереотипів. З'ясовано, що, функціонуючи в художніх текстах письменника як психоментальні словесно-образні знаки, епітети ідентифікують автора як національно-мовну особистість і, акумулюючи своєрідну образність, символіку, етичні та естетичні оцінки, маніфестують етнокультуру та мовну картину світу українців в ідіостилі митця.

Ключові слова: *художнє означення, епітет, фольклоризм, ідіостиль, етнічні стереотипи, мовно-естетичний знак національної культури.*

Лит. 8.

Natalia SHATILOVA,

*Candidate of Philological Sciences, assistant of modern ukrainian language Department Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University
(Ukraine, Chernivtsi) natali_shat@i.ua*

ARTISTIC DEFINITIONS AS AN EXPRESSION OF ETHNIC STEREOTYPES IN IDIOSTYLE SIDOR VOROBKEYVYCH

Purpose of the article – to analyze epithets as linguistic aesthetic signs of national cultures in the Sydir Vorobkevych's works.

In the article the influence of linguistic-stylistic organization of folk genre texts on S. Vorobkevych's idiosstyle, who was a famous Bukovinian artist, which gained wide recognition as a talented poet, novelist, playwright, educator, social activist, folklorist and composer. As element of folk tradition in the language of the writer's works examined attributive characteristics of objects that function in the language of folk art as a traditional epithets. Analysis of traditional attribute showed differentiation of semantic space Vorobkevych's works in two main fields: Ukrainian world (stereotypical images of a person's appearance, environment, stereotypical features abstract concepts) and non-Ukrainian world (attributive phrases that reflect the historical past of our nation associated with alien oppression, aggressive attacks and enslavement). So it is proved that epithets, functioning in a writer's artistic texts as psychomental word-figurative signs, identifying the author as a national linguistic

personality, and accumulating a kind of imagery, symbolism, ethical and aesthetic estimations represent ethnic culture and Ukrainian language picture of the world.

Prospects for further research – to analyze other linguistic means of expression of folk traditions in S. Vorobkevych's idiostyle.

Key words: *attributive characteristics, epithet, folklorism, idiostyle, ethnic stereotypes, language aesthetic sign of national culture.*

Ref. 8.

Наталія ШАТИЛОВА,

кандидат філологічних наук, асистент кафедри сучасного українського мовного Черновицького національного університету імені Юрія Федьковича (Україна, Чернівці) natali_shat@i.ua

ХУДОЖЕСТВЕННЫЕ ОПРЕДЕЛЕНИЯ КАК СРЕДСТВА ВЫРАЖЕНИЯ ЭТНИЧЕСКИХ СТЕРЕОТИПОВ В ИДИОСТИЛЕ СИДОРА ВОРОБКЕВИЧА

В статье прослеживается влияние лингвостилистической организации текстов народнопоэтического жанра на идиостиль С. Воробкевича, в частности рассмотрены художественные определения как репрезентанты этнических стереотипов. Выяснено, что, функционируя в художественных текстах писателя как психоментальные словесно-образные знаки, эпитеты идентифицируют автора как национально-языковую личность и, аккумулируя своеобразную образность, символику, этические и эстетические оценки, манифестируют этнокультуру и языковую картину мира украинцев в его идиостиле.

Ключевые слова: *художественное определение, эпитет, фольклоризм, идиостиль, этнические стереотипы, языковой знак национальной культуры.*

Лит. 8.

Постановка проблеми. Художні означення – один із важливих зображально-виражальних засобів, що посідають чільне місце в мовно-образній системі фольклорно-пісенного та художнього дискурсів. Загальновідомі атрибути, точні оцінки, що їх для освоєння дійсності виробила народна творчість, тлумачать як постійні, традиційні, узвичаєні, стереотипні. У художньому тексті такі епітети виступають мовно-естетичними знаками національної культури із закодованою інформацією про етнос, його світоглядні й духовні домінанти, і водночас оприявлює зв'язок між семантикою художнього слова і мовною свідомістю творця твору, стимулюючи науковий інтерес дослідників до пізнання індивідуально-авторської картини світу, що корелює з національною.

Аналіз досліджень. Зв'язок мови фольклору з мовою художньої літератури, у т. ч. своєрідність народнопісенних епітетів як художньо-об-

разного засобу мовної виразності, повсякчас перебуває в колі зацікавлень науковців (О. Потебня, М. Драгоманов, І. Франко, М. Грушевський, І. Білодід, В. Ващенко, В. Бойко, О. Вертій, С. Єрмоленко, А. Поповський, В. Чабаненко, С. Росовецький, В. Жайворонок, Я. Гарасим, Л. Мацько, О. Сидоренко, Н. Данилюк, Т. Беценко, С. Бибик та ін.). Дослідницькі студії постулюють думку, що мова української народної пісні як максимально відшліфований художньо-образний континуум репрезентує своєрідну знакову систему, в якій актуалізовані універсальні, релевантні для етносу психоментальні мовноестетичні одиниці – різнорівневі словесно-образні знаки, що відтворюють національно-мовну картину світу, «активізують інформацію реального буттєвого змісту, характерну для предметів, які вони позначають, водночас концентрують усвідомлені етнопсихоносіями чуттєві реакції на ці предмети (оцінку, емоції тощо), разом з тим фіксують глибинний архетипний генетично сформований досвід про певний предмет, явище (його вартісність, значущість)» [2, 114]. Потужний фольклорний струмінь в українському письменстві кінця XIX – початку XX ст. дає багатий матеріал як для загальнотеоретичного висвітлення цього явища, так і для аналізу особливостей мови окремого письменника.

Мета статті – проаналізувати художні означення як мовно-естетичні знаки національної культури, актуалізовані в словесно-образній організації художніх творів видатного українського митця Сидора Воробкевича (літературні псевдоніми – Данило Млака, Демко Маковійчик, Семен Хрін, С. Волох, Морозенко, Іван Іванів з Кіцманя, Сирота з Буковини та ін.), «котрому по Федьковичу загально признає ся перше місце межі буковинськими письменниками» [7, 3]. Предмет розгляду – означення, виражені прикметниками. Ілюстративний матеріал подаємо за виданням: Твори Ізидора Воробкевича. – Львів : Видавництво товариства «Просвіта», 1909. – Т. 1 : Поезії. – 420 с.; 1911. – Т. 2 : Оповідання. – 412 с.; 1911. – Т. 3 : Драматичні твори. – 421 с. – (Руська письменність), зазначаючи в дужках номери тому та сторінки. Цитуючи, дотримуємося правописної системи видання.

Виклад основного матеріалу. Оцінюючи творчість видатних митців Буковини, Леся Українка зазначала, що «єдиними зразками для народних буковинських письменників була довший час тільки чудна буковинська природа та народна поезія» [8, 63]. Зазначимо, що мовно-образна система народнопоетичної творчості стала потужним джерелом для витворення ідіостилю С. Воробкевича, що зростав під впливом народної творчості з дитинства. Фольклоризм як знак національної культури належить до визначальних елементів творення його художнього світу. І

це закономірно, адже він відомий на Буковині не тільки як талановитий поет, прозаїк, драматург, педагог, громадський діяч, а й здобув широке визнання як фольклорист та композитор. До елементів фольклорної традиції в ідіостилі С. Воробкевича належать, зокрема, художні означення, що функціонують у мові народної творчості як традиційні епітети.

Епітет кваліфікують як «художнє, образне означення, що називає характерну властивість предмета, явища» [4, 58], «універсальний стилістичний засіб мовно-образної картини світу фольклорного континууму, що засвідчує традиції народного образного слововживання» [1, епітет, 8]. Фольклорний струмінь в індивідуальній творчості письменників, – зазначає С. Єрмоленко, – здебільшого «асоціюється з наявністю в їхній творчості таких постійних епітетів, як *буйний вітер, вороний кінь, зелений дуб, зелена діброва, зелене жито, крутий берег, сивий голуб, широкий степ, гірка доля, битий шлях* і под.» [5, 77]. Наявність таких художніх означень в індивідуальній творчості письменника «завжди є свідченням фольклорного струменя в тій творчості» [6, 341], тому в лінгвістці такі побудови називають традиційними, фольклорними.

Творчість С. Воробкевича репрезентує широкий спектр традиційних означень фольклорного походження, як-от: *Не посадить мені ні рідна матусенька, ні сестричка мила у головах червоної калини, не прилітатимуть пташки-щебетушки та не принеситимуть вісти із родини, не розвієть ся на моїм гробі хрещатий барвінок, ні рута зелена...* (II, с. 11); *Коби мені крильця, полетів би я швидше від вітру до тебе, мій рідний краю, мій незабутний раю, туди, де степи широкополі і ріки глибокі, – де зазуля на калині кує, а у діброві соловейко миліше як тут співає, де орли сизокриллі по-під небеса вються* (II, с. 11). Наведені контексти відображають особливості національного світовідчуття, узагальнений віками зміст ознак, що їх історична пам'ять народу закарбувала в епітетних атрибутах як еталонні.

Об'єктивіацію авторського моделювання дійсності в художньому тексті пов'язують з багатьма чинниками, основними з яких С. Богдан називає «ступінь обізнаності письменника з традиційною культурою, історією, стереотипами мовного спілкування й поведінки етносу на певному історичному зрізі» [3, 23]. Мова С. Воробкевича пронизана стереотипними для народного світогляду епітетними словосполученнями, серед яких найпоширеніші ті, що змальовують зовнішні характеристики людини, народні уявлення про дівочу та юнацьку вроду (*карі очі, чорні брови, гнучкий стан, вусик чорнявий, рум'яне личко, коса русява* тощо); характеризують навколишнє середовище, природні явища (*рідний край, глибокі ріки, буйний вітер, битий шлях, хрещатий барвінок, крутий бе-*

рег, високі скали, глибокі потоки, шовкові трави, ясна зоря, сира земля тощо); передають узвичаєні ознаки абстрактних понять і неживих предметів (*козацька слава, далека чужина, солодкий сон, завзятий бій, святая воля, широкий світ, гіркі сльози, солодка розмова* тощо), напр.: *Відай дівочи карі очи, думаю я, та румяне личко і чорні брови его розум просвітили...* (II, с. 52); *Повій, вітре буйнесенький, долів за водою!* (I, с. 69); *...могили, кургани, степи безкраї зеленіють шовковими травами* (II, с. 12); *...вертай туди, у свої гори, де скали високі, потоки глибокі!* (III, с. 75); *...прийдесть-ся ему одиноко на далекій чужині загинати* (II, с. 10); *А дрібні материні сльози горячим жаром падають на лице* (II, с. 124). Асоціативний зміст таких іменникових словосполучень номінативного характеру виявляє зв'язок із культурно-історичними традиціями, відбиває систему національних ідей та етнокультурних смислів.

Постійні атрибути в мовотворчості С. Воробкевича містять також словосполучення з колірними означеннями. Фольклорно марковані прикметники із семантикою кольору в текстах письменника мають значний спектр сполучуваності, зокрема є художніми означеннями до назв рослин (*червона калина, червоний мак, зелений барвінок, зелена рута*), птахів і тварин (*сиза зозулячка, сизий орел, чорний ворон, вороний кінь*), географічних об'єктів (*зелений гай, зелені бори, сині гори*), явищ природи (*блідий місяць, чорна хмара*) тощо, пор.: *Козацтво волі добувало, лягало в бою головов, – там нині мак цвіте червоний, де лилась раз козака кров* (I, с. 209); *Сизий орел під сонцем літає* (I, с. 253); *Кождий хвалить край свій рідний, свої сині гори, свої луки, дібровоньки, зелененькі бори* (I, с. 25); *Втихла пісня. Блідий місяць з хмари виглядає* (I, с. 267). Текстотвірні функції подібних народнопоетичних означень в ідіостилі письменника зумовлені тим, що вони акумулюють оцінні народні характеристики як складники фольклорної картини світу.

Специфіку ідіостилю С. Воробкевича відображають численні епітетні сполуки з опорними лексемами-гідронімами, як-от: *Прут – великий, синій, срібноводий, дрімучий, славний, старий, престарий*; *Дніпро – синій, широкий, гримучий, ревучий, старий*, *Дунай – великий, широкий, синоводний, синій*, *Черемош – бистрий, срібний*, *Бистриця – золота*, напр.: *Над синім Прутом верболози в двоє ся згинали* (I, с. 156); *То наша Буковина, наш срібноводий Прут* (I, с. 118); *Той край, де славний Прут тече, де я на світ родив* (I, с. 229); *Дніпро старий, сивий батько заграє, заgrimів водами* (I, с. 241); *...поховали грішне тіло при синім Дніпрі* (I, с. 324); *Нераз говорив він о степах, байраках, о Дніпрі гримучім* (II, с. 160); *Сині гори, ліліові – я вас покидаю, іду там, де Чорне море при синім Дунаю* (I, с. 232); *...полетіла десь за гори, за чужії, за моря*

глибокі, за Дунай той синоводний, чи в степи широкі? (I, с. 104); **А Черемош срібний, бистрий** Як гремить у скали! (III, с. 98); *Навіть і Турки величезні щогли гонили з Буковини **Золотою Бистрицею*** (II, с. 223).

Залюблений у рідний край, видатний письменник Буковини мальовничо відтворив засобами означальних словосполучень з опорними лексемами-топонімами стереотипні образи України і Буковини, пор.: *Україна – зелена, красна, рідна, любя, мила, славна, козацька, незабутня, далека*; *Буковина – зелена, красна, рідна, дорога, мила, любя, далека*, напр.: *Я родом із зеленої України* (II, с. 21); *На красній Україні, на березі Дніпра спочив би я на віки, бо там земля свята* (I, с. 223); *Ой на славіній Україні козак Торба жив* (I, с. 323); *На далекій Україні нині руські люди заспівали «Христос воскрес» із цілої груди* (с. 60); *...так суджено, наш вік далеко від рідної незабутньої України проживати* (II, с. 16); *Тіш ся, рідна Буковино, вже кругом весна! Як би крильця соколові мав я, сиротина, полетів бим, де зелена, любя Буковина* (I, с. 62); *Чом красна Буковина звенить від гучних нут, від гір Карпат високих і аж по синій Прут* (I, с. 76); *Над бистрим Черемошем, у нашій красній, зеленій Буковині, в темнім лісі-пралісі, стояла при обочи стара, висока, росла ялиця, лісова княгиня* (II, с. 392). Отже, спектр означальних характеристик до топонімів, що називають рідну письменникові землю, почасти збігаються.

Не менш поетично С. Воробкевич добирає художні атрибути, характеризуючи буковинські гори *Карпати – високі, безкрайні, далекі, рідні, милі, любі, сині, зелені, вічні, поконвічні*, напр.: *...носились Гуцулики гордими вітрами, безкрайними Карпатами* (I, с. 472); *У наших далеких Карпатах дівчині і неньці сон снівсь* (I, с. 319); *Вже вас мушу покидати, сині, рідні Карпати, завтра ще до днини* (I, с. 42); [Данило:] *Видно лише наші цвітисті луги, – наші рокити-скали, нашу милу Верховину, наші сині високі Карпати* (III, с. 268); *В наші любі, поконвічні високі Карпати зайшло ясне, красне сонце нічку переспати* (I, с. 234); *Вічні Карпати сумно відозвались* (II, с. 293). Насичені асоціативним змістом, такі означення набувають у творах буковинського письменника символічного значення, репрезентуючи народний світогляд. Їхній абстрактний зміст витворює образи-символи, адже «за зовнішньою простотою приховані емоційні оцінки, багатопланові зв'язки народнопісенного слова, давня культурно-історична традиція його вживання» [5, 78].

Красномовним прикладом означень із символічною семантикою у творах С. Воробкевича є іменні атрибутивні словосполучення, що відбивають історичне минуле нашого народу, пов'язане з чужоземним гнітом, загарбницькими нападами та поневоленням. Опорні компоненти *неволя*,

недоля письменник уживає з такими означеннями: *неволя* – *важка, люта, гірка, солона, чорна, вража, ляцька, татарська, бісурманська*; *недоля* – *зла, гірка, люта, велика*, напр.: *Може нещасний невольник бідує у чорній неволі? Треба его відшукати, визволити із лютої неволі!* (II, с. 13); [Гафія:] *Неволя гірка та солона обгорнула нас ційко* (III, с. 244); *Розійшли ся визволені з вражої неволі* (I, с. 242); ... *стогне сірома в ляцкій неволі* (I, с. 276); ...*ми стали вільними людьми і збули ся тяжкої бісурманської неволі!* (II, с. 70); *готові борше полягти, аніж попасти ся у неволю турецьку* (II, с. 23); *Нераз згадують та заголосять над великою недолею* (II, с. 113); *Отож нераз бачив він слези Ївги, нераз чув він риданя Ївги і Петра, їх наріканя на люту недолю* (II, с. 18); *Колись і мене почало огрівати Боже сонце, що я почав забувати мою гірку недолю* (II, с. 382).

Окрім того, емоційно насиченими є іменні атрибутивні словосполучення на зразок: *тяжке велике горе, тяжкий нагай, ляцька сваволя, грабіж поганська, столітні угнети, пекучі слези і муки, злидні і тяжкий нагай ляцкої сваволі, желізне ярмо фараонської панцини*, як-от: *Я боюсь, щоб не збудити тяжке моє горе, великеє, як світ божий, глибоке як море...* (I, с. 74); *Наш 15 міліоновий нарід забув столітні угнети, гірку недолю і кроваві, пекучі слези і муки, забув грабіж поганську і неволю і окуви Татарви, злидні і тяжкий нагай ляцкої сваволі і желізне ярмо фараонської панцини...* (I, с. 132). Якщо в попередніх ілюстраціях атрибутивні характеристики виражають позитивно-оцінну семантику, опоетизовуючи зовнішність персонажів, природу тощо, то в поданих вище контекстах вони насичені психологічним змістом і негативно-оцінними значеннями, поглиблюють емоційний колорит тексту.

Подібні означальні словосполучення є показниками авторського стилю С. Воробкевича. За нашими спостереженнями, уся його творчість пронизана загалом двома діаметрально протилежними почуттями – безмежною любов'ю до свого народу, серед якого він ріс і жив, та лютою ненавистю до тих, хто його рідний народ кривдив, тому описи ворогів засобами атрибутивних словосполучень містять у творах митця виразну негативно-оцінну семантику, що засвідчують означення *лютий, вражий, клятий, лукавий*. Опорними словами в таких словосполученнях є лексеми: *ворог* (*лютий, лукавий, завітний, завзятий, споконвічний*); *татарин* (*лютий, вражий, злий*); *турок* (*вражий, клятий*); *бісурманин* (*лютий, клятий, вражий*), як-от: *Не дали єму вороги лукаві хоч у купі із сестричкою сльози проливати, у неволі тяжке горе переносити* (II, с. 8); *Жене лютий Татарин, мов юрму овець, бідних християн, не видить, не чує ні сліз ні плачу християнського* (II, с. 7); *Глумили ся*

кляті Турки над нами, мов над скотиною (II, с. 70); **Вражий бісурман знов новий гарац наклав і шкуру з бідного люду лупить** (II, с. 70). Негативні оцінки увиразнюють опорні слова *невір* (*поконвічний*) та *поганець* (*вражий, клятий*), як-от: *Доокола їх ріжна зброя: пістолята, ганчари... одні від діда-прадіда, а другі ще попались їм в руки від поконвічного невіра, сусідного бісурмана* (II, с. 68); *Знов вражий поганець, споконвічний ворог хрещеного люду, нищить і грабить бідний край* (II, с. 81). Ілюстрації відбивають такі чесноти українців, як безмежна пожертва в ім'я Вітчизни, вороже й лицарське ставлення до супротивників свого народу.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Отже, концептуальну значущість фольклоризмів у мовотворчості С. Воробкевича декларує не тільки субстанціональна, а й атрибутивна сфера. Аналіз традиційних атрибутивних сполук виформовує диференціацію семантичного простору Воробкевичевих творів на дві основні площини: український світ («свій») і неукраїнський світ («чужий»), що представлений елементами поведінкових стереотипів інших народів, які мали контакти з українцями в період складних історичних обставин – татари, турки, поляки. Наведені приклади як стійкі асоціативні конотації у Воробкевичевих творах не лише відображають узагальнені віками життєві спостереження українського народу, відтворюють етнічні стереотипи українців, у тому числі буковинців, своєрідність їхньої мовної картини світу, але й постають вартісними виразниками авторського світовідчуття і світосприймання, що відкриває перспективи подальших досліджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Беценко Т. П. Епітет – елементарний універсальний мовно-образний засіб народнопоетичного тексту / Т. П. Беценко [Електронний ресурс] // Режим доступу: www.nbuv.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/.../3.pdf

2. Беценко Т. Природа мовно-поетичної універсальності народнописенної творчості / Тетяна Беценко // Світогляд – Філософія – Релігія : зб. наук. пр. – 2012. – Випуск 3. – С. 111–123.

3. Богдан С. Моделювання гетеростереотипних домінант у романі Ліни Костенко «Берестечко» / Світлана Богдан // Культура слова / ред. кол. : С. Я. Єрмоленко (відп. ред.) та ін. – К. : Вид. дім Дмитра Бураго, 2010. – Вип. 73. – С. 23–29.

4. Єрмоленко С. Я. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / С. Я. Єрмоленко, С. П. Бабик, О. Г. Тодор. – К. : Либідь, 2001. – 223 с.

5. Єрмоленко С. Я. Фольклор і літературна мова / С. Я. Єрмоленко. – К. : Рад. шк., 1987. – 242 с.

6. Мацько Л. І. Стилїстика української мови : підручник / Л. І. Мацько, О. М. Сидоренко, О. М. Мацько. – К. : Вища шк., 2003. – 462 с.

7. Романчук Ю. Передмова // Твори Ісидора Воробкевича / Ю. Романчук. – Львів : Вид-во т-ва «Просвіта», 1909. – Т. 1. – С. 3–4.

8. Українка Леся. Малорусские писатели на Буковине / Леся Українка // Українка Леся. Зібрання творів : У 12-ти т. – Т. 8 : Літературно-критичні та публіцистичні статті. – К. : Наук. думка, 1977. – С. 62–75.

REFERENCES

1. Betsenko T. P. Epitet – elementarnyi universalnyi movno-obraznyi zasib narodno-poetychnoho tekstu / T. P. Betsenko [Elektronnyi resurs] // Rezhym dostupu: www.nbu.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/.../3.pdf

2. Betsenko T. Pryroda movno-poetychnoi universalnosti narodnopisnoi tvorchosti / Tetiana Betsenko // Svitohliad – Filosofiia – Relihiia : zb. nauk. pr. – 2012. – Vypusk 3. – S. 111–123.

3. Bohdan S. Modeliuvannia heterostereotypnykh dominant u romani Liny Kostenko «Berestechko» / Svitlana Bohdan // Kultura slova / red. kol. : S. Ya. Yermolenko (vidp. red.) ta in. – K. : Vyd. dim Dmytra Buraho, 2010. – Vyp. 73. – S. 23–29.

4. Yermolenko S. Ya. Korotkyi tlumachnyi slovnyk lnhvistychnykh terminiv / S. Ya. Yermolenko, S. P. Babyk, O. H. Todor. – K. : Lybid, 2001. – 223 s.

5. Yermolenko S. Ya. Folklor i literaturna mova / S. Ya. Yermolenko. – K. : Rad. shk., 1987. – 242 s.

6. Matsko L. I. Stylistyka ukrainskoi movy : pidruchnyk / L. I. Matsko, O. M. Sydorenko, O. M. Matsko. – K. : Vyscha shk., 2003. – 462 s.

7. Romanchuk Yu. Peredmova // Tvory Isydora Vorobkevycha / Yu. Romanchuk. – Lviv : Vyd-vo t-va «Prosvita», 1909. – Т. 1. – С. 3–4.

8. Ukrainka Lesia. Malorusskyye pysately na Bukovynе / Lesia Ukrainka // Ukrainka Lesia. Zibrannia tvoriv : U 12-ty t. – Т. 8 : Literaturno-krytychni ta publitsystychni statii. – K. : Nauk. dumka, 1977. – S. 62–75.